

2. Μία ανάλυση της τραπεζικής απασχόλησης

2.1. Οι καθοριστικοί παράγοντες της απασχόλησης στον κλάδο των τραπεζών

2.1.1 Μεθοδολογία

Οι παράγοντες που καθορίζουν την απασχόληση ενός κλάδου, επομένως και του τραπεζικού κλάδου, συνήθως ταξινομούνται σε τρεις ομάδες:

Πρώτον, στους παράγοντες που επηρεάζουν την ζήτηση για τα προϊόντα του κλάδου. Η εν λόγω ζήτηση μπορεί να μειωθεί με αποτέλεσμα να συρρικνωθεί το προϊόν, και μαζί με αυτό η κερδοφορία των επιχειρήσεων. Αυτό προκαλεί μια μείωση της απασχόλησης μέχρις εκείνου του επιπέδου στο οποίο οι επιχειρήσεις μπορούν να επιτύχουν την άνοδο της κερδοφορίας. Το φαινόμενο αυτό είναι ευρέως γνωστό από την ιστορία των κλάδων που έχουν φθάσει σε *ωριμότητα* και τα προϊόντα τους βρίσκονται στο τέλος του κύκλου ζωής τους. Ένα στατιστικό μέγεθος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης της παρακμής ή του δυναμισμού ενός κλάδου (συνακόλουθα και του δυναμισμού της ζήτησης που απευθύνεται στις επιχειρήσεις του εν λόγω κλάδου), είναι το προϊόν του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ. Θα χαρακτηρίζαμε ως δυναμικό έναν κλάδο του οποίου το προϊόν αυξάνεται ταχύτερα από το ΑΕΠ, δηλαδή από ότι το προϊόν κατά μέσο όρο στο σύνολο των κλάδων, και αντιστρόφως, θα χαρακτηρίζαμε ως φθίνοντα έναν κλάδο του οποίου το προϊόν αυξάνεται βραδύτερα από το ΑΕΠ.

Δεύτερον, σε όλους τους παράγοντες που αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας. Η τεχνολογική πρόοδος και η συνακόλουθη υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες, που αποτελούν βασικά μέσα για την επίτευξη υψηλότερης παραγωγικότητας, έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση της απασχόλησης. Η εν λόγω υποκατάσταση μπορεί να προέλθει, είτε από την αύξηση της σχετικής τιμής της εργασίας που καθιστά φθηνότερη την παραγωγή μιας μονάδας προϊόντος με χρήση μηχανικών λειτουργιών, είτε μπορεί να προέλθει από το γεγονός ότι η χρήση των μηχανικών συστημάτων προσφέρει στην επιχείρηση μια σειρά άλλων ωφελειών που σχετίζονται με την δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων ανεξάρτητων από το κόστος. Το στατιστικό μέγεθος το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας είναι το προϊόν ανά απασχολούμενο. Βεβαίως, στην εξέλιξη του εν λόγω δείκτη, ο οποίος εκφράζει την παραγωγικότητα της εργασίας, αντανακλάται και η επίδραση άλλων παραγόντων, πέραν της τεχνολογικής προόδου, όπως οι αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, η ορθολογική αναδιάρθρωση των εργασιών υποστήριξης μετά από μια συγχώνευση, η ορθολογική αναδιάρθρωση του δικτύου των καταστημάτων κλπ. Πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένοι από τους παράγοντες που αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας και μειώνουν έτσι την απασχόληση, επιδρούν ταυτοχρόνως και προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή της αύξησης της απασχόλησης: π.χ. η βελτίωση που μπορεί να προέλθει από τις νέες τεχνολογίες είτε σε ότι αφορά το κόστος, επομένως και τις τιμές, είτε σε ότι αφορά την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών, είτε την κλίμακα των προσφερομένων προϊόντων, αυξάνει την ζήτηση για τα προϊόντα του κλάδου -επομένως έχει ευνοϊκή επίδραση και επί της απασχολήσεως.

Τρίτον, στους παράγοντες που ευνοούν τις διαρθρωτικές αλλαγές του κλάδου. Μια πτώση στον όγκο της απασχόλησης μπορεί να προέλθει από αλλαγές στην διάρθρωση του κλάδου. Ως παράδειγμα, μια συγχώνευση μπορεί να εξαλείψει "διπλές θέσεις" σε καταστήματα ή εργασίες υποστήριξης της ίδιας περιοχής εάν οι εργασίες των υπό συγχώνευση τραπεζών είναι συμπληρωματικές.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο ταξινόμησης των παραγόντων που καθορίζουν την τραπεζική απασχόληση, η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στην μελέτη αυτή είναι η παρακάτω:

Ο αριθμός των απασχολούμενων στις τράπεζες (N) μπορεί να εκφρασθεί συναρτήσει των εξής δεικτών:

- (Y_b/Y) το προϊόν του κλάδου των τραπεζών ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές, όπου Y_b = το προϊόν του κλάδου, Y = το ΑΕΠ).
- (Y/P) το ΑΕΠ ανά κάτοικο, όπου (P) ο πληθυσμός.
- (N/S) η μέση απασχόληση ανά κατάστημα (με επιμερισμό στα καταστήματα και του αριθμού των απασχολούμενων στις κεντρικές υπηρεσίες).
- (P) ο πληθυσμός της χώρας.
- (Y_b/S) η μέση παραγωγικότητα ανά κατάστημα (με επιμερισμό στα καταστήματα και του προϊόντος των κεντρικών υπηρεσιών).

Με αυτά τα δεδομένα ισχύει η σχέση

$$\frac{N}{P} = \frac{\left[\frac{N}{S}\right] \left[\frac{Y_b}{Y}\right] \left[\frac{Y}{P}\right]}{\left[\frac{Y_b}{S}\right]}$$

της οποίας το νόημα εκτίθεται αμέσως παρακάτω:

Η απασχόληση στον τραπεζικό κλάδο, ως ποσοστό του πληθυσμού μιας χώρας (N/P), είναι δυνατό να αναλυθεί σε τέσσερις συνιστώσες:

Στο προϊόν ανά κάτοικο (Y/P). Εάν θεωρήσουμε όλους τους άλλους παράγοντες ως σταθερούς, μια αύξηση κατά 1% στο ΑΕΠ ανά κάτοικο, θα αυξήσει κατά 1% την τραπεζική απασχόληση.

Στο προϊόν του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ (Y_b/Y). Ο δείκτης αυτός εκφράζει τον δυναμισμό του κλάδου, δηλαδή την ικανότητά του να προσελκύει ζήτηση που αυξάνεται ταχύτερα από ότι ο μέσος εθνικός όρος. Θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, η αύξηση του βάρους του κλάδου στο ΑΕΠ προκαλεί μια ανάλογη αύξηση και στην τραπεζική απασχόληση.

Στο προϊόν ανά κατάσταση (Y_b/S). Ο δείκτης αυτός, ο οποίος επιμερίζει στα καταστήματα και το προϊόν των κεντρικών υπηρεσιών, μπορεί να εκληφθεί ως ένας δείκτης "παραγωγικότητας του καταστήματος", με την έννοια ότι το κατάστημα παραμένει, παρά τις αλλαγές που προαναφέρθηκαν, η βασική μονάδα παραγωγής της τράπεζας. Εάν θεωρήσουμε όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς (μεταξύ των οποίων και την απασχόληση ανά κατάσταση), η αύξηση της παραγωγικότητας του καταστήματος μειώνει την απασχόληση διότι απαιτούνται λιγότερα καταστήματα για την παραγωγή του ίδιου προϊόντος.

Στον αριθμό απασχολουμένων ανά κατάσταση με ισομερή επιμερισμό και του προσωπικού των κεντρικών υπηρεσιών στα καταστήματα. Θεωρώντας τους άλλους παράγοντες ως σταθερούς, η αλλαγή του μεγέθους των καταστημάτων επιδρά στην απασχόληση για προφανείς λόγους.

Βεβαίως, η παραπάνω ανάλυση δεν λαμβάνει υπόψη της, ευθύς εξαρχής, την εξάρτηση των τεσσάρων παραγόντων μεταξύ τους. Π.χ. η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο, κατά πάσα πιθανότητα επιδρά θετικά στο τραπεζικό προϊόν ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τις πρώτες φάσεις ανάπτυξης του τραπεζικού τομέως, η "ωρίμανση" του τομέως συνοδεύεται ενδεχομένως από ορθολογικότερη κατανομή ορισμένων πόρων, άρα αυξάνει την "παραγωγικότητα του καταστήματος" κ.ό.κ.

Επομένως, κατά την ανάλυση των παραγόντων θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι αλληλεπιδράσεις των τεσσάρων παραγόντων. Επειδή, ωστόσο, σε κάθε έναν από αυτούς τους τέσσερις παράγοντες επιδρά μια σειρά άλλων παραγόντων, η αναλυτική περιγραφή των εν λόγω σχέσεων θα απαιτούσε την διατύπωση ενός περίπλοκου μαθηματικού μοντέλου του οποίου η κατασκευή υπερβαίνει τα όρια της μελέτης αυτής. Εντούτοις, είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν στα πλαίσια αυτής της μελέτης, (α) ο προσδιορισμός των παραγόντων που επιδρούν στην απασχόληση, (β) μια κατά προσέγγιση ποσοτική εκτίμηση των εν λόγω παραγόντων με βάση την ανάλυση που προτάθηκε παραπάνω, και τέλος, (γ) ορισμένες ποιοτικές εκτιμήσεις σχετικά με την μελλοντική εξέλιξη της τραπεζικής απασχόλησης στην Ελλάδα.

Σε όσα ακολουθούν θα θεωρήσουμε ότι δύο μεταβλητές, δηλαδή ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού και το προϊόν ανά κάτοικο, είναι εξωγενείς ως προς τον τραπεζικό τομέα: ο μεν πληθυσμός ακολουθεί μια μακροχρόνια αυξητική τάση, το δε προϊόν ανά κάτοικο εξαρτάται από την μακροοικονομική πολιτική και την διαδικασία πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας -εξαρτάται, δηλαδή,

- από τον τρόπο ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ, από την ικανότητά της να επιτύχει υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης μέσα στο νέο μακροοικονομικό πλαίσιο σταθερότητας, αλλά και
- από το μέλλον της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση γενικότερα.

Η ανάλυση των παραγόντων επικεντρώνεται καταρχήν στις άλλες μεταβλητές, δηλαδή στο τραπεζικό προϊόν ως ποσοστό του ΑΕΠ, στην μέση παραγωγικότητα ανά κατάσταση, και στην μέση απασχόληση ανά κατάσταση, ενώ οι αναφορές στην πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας και στο μέλλον της οικονομικής πολιτικής στην ΕΕ, περιλαμβάνονται σε επόμενες ενότητες της μελέτης (ενότητες 2.1.4. και 3.1.2.).

2.1.2 Οι παράγοντες που επιδρούν στην μεγέθυνση του προϊόντος του τραπεζικού κλάδου

Το προϊόν του τραπεζικού κλάδου εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι μάλιστα εξαρτώνται και μεταξύ τους: Καταρχήν, ως προφανής παράγων μείωσης του τραπεζικού προϊόντος αναφέρεται η διαδικασία της από-διαμεσολάβησης, η ανάπτυξη των μη τραπεζικών χρηματιστικών επιχειρήσεων και η εμπλοκή επιχειρήσεων που δεν ανήκουν στον χρηματιστικό τομέα σε εργασίες που παραδοσιακά αποτελούσαν προνομιακό αντικείμενο των τραπεζών. Ωστόσο, ενώ ένας αυξανόμενος αριθμός προϊόντων που προσφέρονταν άλλοτε μόνον από τις τράπεζες, προσφέρεται τώρα και από άλλες επιχειρήσεις, η ζήτηση για τραπεζικές υπηρεσίες αυξάνεται, ακόμη και στις ΗΠΑ που είναι η πιο "ώριμη" αγορά του πλανήτη.

Σύμφωνα με τον Craig, τα συνολικά κεφάλαια του κλάδου (total assets) αυξήθηκαν μεταξύ 1988 και 1995 κατά 15% σε πραγματικούς όρους. Θεωρώντας τον λόγο προϊόντος /κεφαλαίου ως ένα μέγεθος που μεταβάλλεται πολύ αργά, ο Craig καταλήγει στο συμπέρασμα ότι και η αύξηση της ζήτησης που απευθύνεται στον τραπεζικό κλάδο ήταν της τάξης του 15%, παρά το γεγονός ότι έχει εν τω μεταξύ αναπτυχθεί η διαδικασία της από-διαμεσολάβησης. Όπως αναφέρθηκε ήδη παραπάνω (βλ. στην παράγραφο 1.2.2, αναφορά στην μελέτη των Boyd J.H. & Gertler S.L. 1995), ενδέχεται η πραγματική έκταση της από-διαμεσολάβησης να μην είναι τόσο μεγάλη όσο εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Εκτός αυτού, η ίδια η διαδικασία της από-διαμεσολάβησης, δημιουργεί ορισμένους αντισταθμιστικούς μηχανισμούς. Για τις ΗΠΑ, ο Craig αναφέρει, στο ίδιο άρθρο που προαναφέρθηκε, ότι πράγματι οι μεγάλες επιχειρήσεις αναζητούν και ευρίσκουν τρόπους χρηματοδότησης εναλλακτικούς ως προς τον τραπεζικό δανεισμό. Αυτό, όμως, έχει ωθήσει τις αμερικανικές τράπεζες να στραφούν σε περισσότερες χορηγήσεις προς μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και να αντισταθμίσουν έτσι τις απώλειες από την από-διαμεσολάβηση.

Αντισταθμιστικό ρόλο ως προς την από-διαμεσολάβηση αναλαμβάνει και η παραγωγή νέων προϊόντων και η επέκταση των τραπεζικών εργασιών σε νέες σφαίρες της οικονομικής ζωής. Τα νέα προϊόντα προφανώς αυξάνουν την ζήτηση που απευθύνεται στον τραπεζικό κλάδο. Είναι χαρακτηριστική η συνεχής αύξηση των τραπεζικών εσόδων που δεν σχετίζονται με τα επιτόκια (non-interest income) σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ, αν και η διαδικασία αναπτύσσεται στις διάφορες χώρες με άνισους ρυθμούς.

Στην ανάπτυξη νέων προϊόντων συμβάλουν περισσότεροι παράγοντες:

Οι νέες τεχνολογίες της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών προσφέρουν νέες δυνατότητες είτε στην παραγωγή προϊόντων, είτε στην δημιουργία εναλλακτικών καναλιών παράδοσης (βλ. στην ενότητα 1 της μελέτης).

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση αναμένεται να δημιουργήσει την δεύτερη σε μέγεθος αγορά διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων μετά από αυτήν των ΗΠΑ, να αυξήσει την ρευστότητα, το βάθος και την ωριμότητα των ευρωπαϊκών αγορών, και τέλος, να δημιουργήσει νέες αγορές. Συνακόλουθα, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι η ΟΝΕ θα συμβάλει ουσιαστικά στην διεύρυνση της κλίμακας των προσφερομένων χρηματοοικονομικών προϊόντων, επομένως και στην μεγέθυνση της ζήτησης που απευθύνεται στον τραπεζικό κλάδο.

Στην ίδια κατεύθυνση περαιτέρω ανάπτυξης των ευρωπαϊκών χρηματιστικών αγορών μπορεί να συμβάλει η δημογραφική εξέλιξη (βλ στην ενότητα 1.1.2.) της Ευρώπης και η ενδεχόμενη ριζική μεταρρύθμιση των ασφαλιστικών συστημάτων.

Σημαντική επίδραση επί του όγκου του τραπεζικού προϊόντος ασκούν η απορύθμιση των αγορών, η διεθνοποίηση του κλάδου και η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση, μέσω των αποτελεσμάτων τους στην ένταση του ανταγωνισμού. Διότι, η αύξηση της ανταγωνιστικής πίεσης που δέχονται οι τραπεζικές επιχειρήσεις τις ωθεί είτε σε αναζήτηση νέων ομάδων πελατών, είτε σε παραγωγή νέων προϊόντων, είτε σε μείωση του κόστους, είτε σε βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, έτσι ώστε να αυξάνεται η συνολική ζήτηση που απευθύνεται στον κλάδο.

Ειδικότερα σε ότι αφορά την μείωση του κόστους, οι επιπτώσεις του επί της απασχολήσεως είναι αντιφατικές. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν η εν λόγω μείωση επιτυγχάνεται μέσω συγχώνευσης ή εξωτερίκευσης των εργασιών, δημιουργείται άμεσα μια μείωση της απασχόλησης. Εντούτοις, η μείωση του κόστους που επέρχεται χάρη στην συγχώνευση ή την εξωτερίκευση ενδέχεται να καταστήσει φθηνότερα τα τραπεζικά προϊόντα, άρα και την ζήτηση για αυτά -και τελικώς να προκαλέσει μια αύξηση της απασχόλησης. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η *διαπίστωση του Craig για τις συγχωνεύσεις στις ΗΠΑ, ότι προκάλεσαν μειώσεις της απασχόλησης της τάξης του 1% έως 2%*, οι οποίες όμως αντισταθμίσθηκαν από το γεγονός ότι οι τράπεζες που συγχωνεύθηκαν ανέπτυξαν τις δραστηριότητές τους. Έτσι, η απασχόληση στις εν λόγω τράπεζες, παρουσίασε τελικά αύξηση της τάξης του 6% μέσα στα τρία έτη που ακολούθησαν την συγχώνευση. Επομένως, οι εξαγορές και συγχωνεύσεις μείωσαν θεαματικά τον αριθμό των τραπεζών στις ΗΠΑ, οδήγησαν σε απώλειες θέσεων εργασίας στην περίπτωση συγχώνευσης όμοιων δραστηριοτήτων όπως π.χ. σε καταστήματα που βρίσκονταν στην ίδια γεωγραφική περιοχή, αλλά και σε θέσεις εργασίας στο επίπεδο των μεσαίων στελεχών στις κεντρικές υπηρεσίες, πλην όμως, προσέφεραν και νέες ευκαιρίες για απασχόληση, είτε μειώνοντας το κόστος και αυξάνοντας έτσι την ζήτηση για τραπεζικά προϊόντα, είτε δίνοντας ώθηση στην παραγωγή νέων προϊόντων, στον αναπροσανατολισμό των δραστηριοτήτων της τράπεζας κλπ., έτσι ώστε, τελικά, να αυξηθεί η απασχόληση.

Percent change of employment from quarter before acquisition

Number of Quarters after Acquisition	Acquiring Bank	Target Bank
1	1.7	1.5
2	2.5	3.4
3	2.9	4.7
4	2.9	4.7
6	4.4	6.0
8	4.8	6.8
12	5.3	6.7
16	5.8	4.9

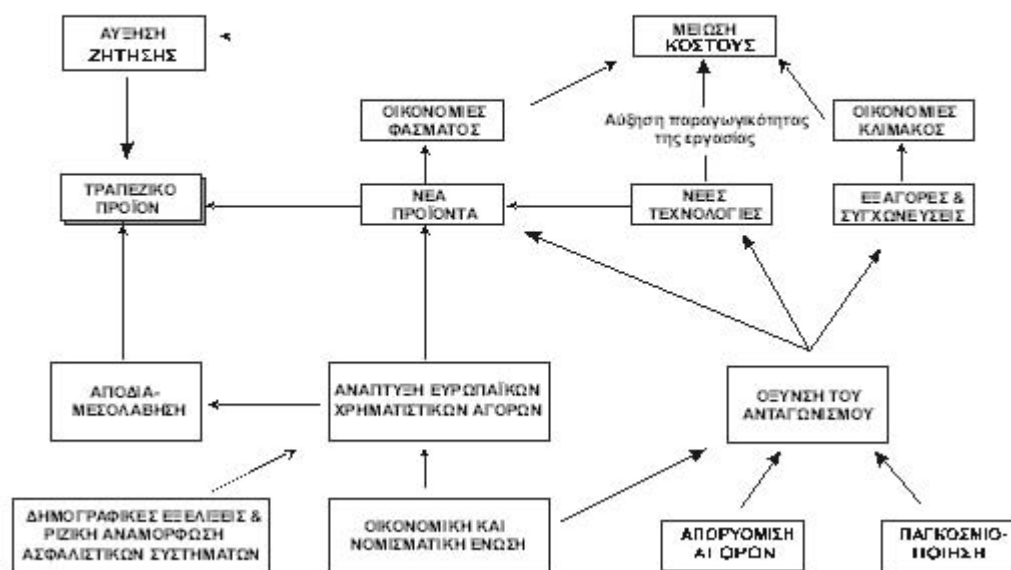
συνακόλουθη διεύρυνση της ποικιλίας των προσφερομένων προϊόντων προκαλεί με την σειρά της μια επιπλέον μείωση του κόστους μέσω των οικονομιών "φάσματος" που προκύπτουν από το γεγονός ότι είναι οικονομικά πιο αποτελεσματικό για τις τράπεζες να προσφέρουν μια ευρεία κλίμακα προϊόντων παρά να εξειδικεύονται σε ορισμένα. Βεβαίως, για τις οικονομίες φάσματος ισχύει ό,τι και για τα άλλα φαινόμενα του τραπεζικού κλάδου που αναλύθηκαν στην ενότητα 1.2.2., δηλαδή ότι

σε ορισμένες περιπτώσεις η σημασία τους είναι μικρότερη από αυτή που εκ πρώτης όψευς φαίνεται. Έτσι, σύμφωνα με τους Altunbas & Molyneux, που μελέτησαν τα στοιχεία του τραπεζικού τομέως στην Γαλλία, την Γερμανία, την Ιταλία και την Ισπανία, οι οικονομίες φάσματος δεν εμφανίζονται οπωσδήποτε και για οποιοδήποτε μέγεθος τράπεζας ή σε οποιαδήποτε χώρα -εξαρτώνται, δηλαδή, από την ύπαρξη άλλων συνθηκών.

Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό, οι νέες τεχνολογίες βελτιώνουν τις δυνατότητες για παραγωγή νέων προϊόντων και μειώνουν το κόστος. Ως εκ τούτου αυξάνουν εμμέσως την ζήτηση η οποία απευθύνεται στις τραπεζικές επιχειρήσεις, και συνακόλουθα, ασκούν ευνοϊκή επίδραση στην απασχόληση (θεωρώντας ως σταθερούς τους άλλους παράγοντες, επομένως και την μείωση της απασχόλησης που προκαλούν οι νέες τεχνολογίες μέσω της υποκατάστασης εργασίας από μηχανικές λειτουργίες).

Οι παραπάνω αλληλεπιδράσεις των διαφόρων παραγόντων και η τελική τους επίπτωση στον όγκο του τραπεζικού προϊόντος, σε γενικές γραμμές, φαίνονται στο παρακάτω διάγραμμα (στο οποίο έχουν περιληφθεί μόνον όσες σχέσεις θεωρήθηκαν ως οι κυριότερες, αφού για λόγους καθαρά πρακτικούς μια πλήρης γραφική απεικόνιση των πολύπλοκων αλληλεξαρτήσεων δεν θα ήταν δυνατή).

Παράγοντες που επιδρούν στον όγκο του τραπεζικού προϊόντος

2.1.3 Οι παράγοντες που επιδρούν στην μέση παραγωγικότητα ανά κατάσταση και στον μέσο αριθμό απασχολούμενων ανά κατάσταση

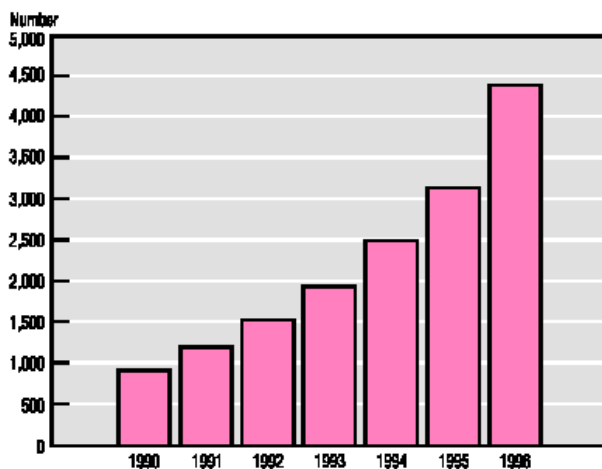
Παρουσιάζει ενδιαφέρον, για την ανάλυση των παραγόντων που επιδρούν στην "παραγωγικότητα του καταστήματος", δηλαδή στο μέσο προϊόν ανά κατάσταση (μετά από ισομερή επιμερισμό στα καταστήματα και του προϊόντος των κεντρικών υπηρεσιών), η αναφορά στις αλλαγές που παρατηρούνται κατά τα τελευταία έτη στις λειτουργίες, την διάρθρωση και την γεωγραφική κατανομή των καταστημάτων, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ.

Καταρχήν, η αύξηση του αριθμού των καταστημάτων στις ΗΠΑ διαφεύδει τις ακραίες αντιλήψεις που είχαν διατυπωθεί προ ορισμένων ετών περί της "τραπέζης του μέλλοντος" από την οποία θα έτειναν να εξαφανισθούν τα καταστήματα (lean and branchless bank). Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 1.2.2, οι χρήστες ηλεκτρονικών μέσων τραπεζικής εξυπηρέτησης στις ΗΠΑ αποτελούν ένα σχετικά μικρό ποσοστό όταν πρόκειται για αναλήψεις-καταθέσεις, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την λήψη αποφάσεων είναι ασήμαντο. Ακόμη και στις ΗΠΑ, οι τραπεζικές εργασίες που βασίζονται στις προσωπικές σχέσεις εξυπηρέτησης του πελάτη αποτελούν τον σκληρό πυρήνα των τραπεζικών δραστηριοτήτων και του καταστήματος.

Επίσης, όπως ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα 1.2.2., σύμφωνα με την άποψη ορισμένων αναλυτών (Vennet), τα τραπεζικά καταστήματα μπορούν να αποτελέσουν ένα από τα χαρακτηριστικά των τραπεζών με βάση τα οποία αυτές θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν έναντι του ανταγωνισμού που δέχονται από άλλες μη τραπεζικές χρηματιστικές εταιρείες, διότι τα καταστήματα μπορούν να συγκεντρώσουν στον χώρο τους μια μεγάλη γκάμα τραπεζικών, πλην όμως και άλλων, χρηματοοικονομικών προϊόντων. Οι Orlow, Radecki & Wenninger της Federal Reserve Bank of New York αναφέρουν σε μια επισκόπηση των αναδιαρθρώσεων του αμερικανικού τραπεζικού τομέα, τον επανασχεδιασμό επιλεγμένων καταστημάτων ως "επενδυτικών κέντρων" (investment centers).

Αυτήν την άποψη, που υποστηρίζει ότι το κατάστημα διατηρεί ακόμη αρκετά μεγάλη σημασία, ενισχύει το σχετικό νέο φαινόμενο στην ζωή των καταστημάτων, τα καταστήματα να εγκαθίστανται στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα. Αυτός ο νέος τύπος καταστήματος μπορεί να προσφέρει όλες ή μερικές από τις υπηρεσίες που προσέφερε το "παραδοσιακό" κατάστημα.

FIGURE 3 GROWTH IN SUPERMARKET BRANCHES

SOURCE: International Banking Technologies.

Η ανάπτυξη των καταστημάτων που εγκαθίστανται στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα (supermarket branches) είναι το αποτέλεσμα της ανταγωνιστικής πίεσης που ασκείται επί των τραπεζών από μη τραπεζικές επιχειρήσεις -πίεση που αναγκάζει τις τράπεζες να επιδιώξουν μειώσεις του κόστους. Ο εν λόγω τύπος καταστήματος μπορεί να μειώσει το κόστος με περισσότερους τρόπους: Πρώτον, το κόστος εγκατάστασης ανέρχεται περίπου σε 250 χιλιάδες δολάρια, δηλαδή περίπου στο 1/5 του κόστους εγκατάστασης του παραδοσιακού καταστήματος. Δεύτερον, τα ετήσια λειτουργικά έξοδα ανέρχονται περίπου στο ήμισυ του παραδοσιακού καταστήματος, παρά το γεγονός ότι τα supermarket branches λειτουργούν περισσότερες ώρες. Τρίτον, απαιτείται μόνον το ήμισυ των υπαλλήλων του παραδοσιακού καταστήματος, και τέταρτον, ο μηχανικός εξοπλισμός των supermarket branches είναι πιο ευέλικτος και ως εκ τούτου μπορεί να μεταφερθεί ευκολότερα για να χρησιμοποιηθεί αλλού.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, δεχόμαστε ότι το κατάστημα διατηρεί ακόμη τον ρόλο του ως βασική μονάδα παραγωγής των τραπεζικών προϊόντων, και ως εκ τούτου είναι θεωρητικά νόμιμο να χρησιμοποιήσουμε ως μονάδα παραγωγικότητας τον λόγο του προϊόντος προς τον συνολικό αριθμό των καταστημάτων (δηλαδή το μέσο προϊόν ανά κατάσταση με επιμερισμό στα καταστήματα και του προϊόντος των κεντρικών υπηρεσιών).

Επίσης, συνάγεται από τα παραπάνω ότι οι αλλαγές στην φύση των εργασιών του καταστήματος (ανάπτυξη των χορηγήσεων σε μικρές επιχειρήσεις, εργασίες διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων κλπ.), στην γεωγραφική ή την εμπορική του τοποθέτηση, καθώς και η ανάπτυξη νέων προϊόντων και καναλιών παράδοσης, συμβάλλουν στην αύξηση της μέσης παραγωγικότητας του καταστήματος. Ορισμένες δε από τις αλλαγές αυτές οδηγούν και σε μείωση του αριθμού των απασχολούμενων.

Σε ότι αφορά τους άλλους παράγοντες που επιδρούν στην μέση παραγωγικότητα ανά κατάσταση, οι συγχωνεύσεις τραπεζών έχουν μian απευθείας αυξητική επίδραση στο εν λόγω μέγεθος: Αυτό συμβαίνει καταρχήν, στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι υπό συγχώνευση τράπεζες δραστηριοποιούνται στις ίδιες γεωγραφικές περιοχές, οπότε η μείωση του κόστους επιδιώκεται με μείωση των "πλεοναζόντων" καταστημάτων. Όπως προαναφέρθηκε, είναι αρκετά

μεγάλος ο αριθμός των μελετών που δείχνουν ότι οι οικονομίες κλίμακας δεν επιτυγχάνονται πάντοτε, ιδιαίτερα στην περίπτωση συγχωνεύσεων μεγάλων τραπεζών: Τα αποτελέσματα μιας συγχώνευσης στην αποτελεσματικότητα των τραπεζών εξαρτάται από το μέγεθος των συγχωνευόμενων τραπεζών (σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, όταν συγχωνεύονται τράπεζες του ίδιου περίπου μεγέθους τα αποτελέσματα είναι σημαντικά, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο όταν η συγχώνευση πραγματοποιείται μεταξύ μιας μεγάλης και μιας μικρής τράπεζας). Εξάλλου, όταν οι συγχωνευόμενες τράπεζες δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές εργασίες ή προϊόντα ή διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, η συγχώνευση μπορεί να παράγει οικονομίες κλίμακας χωρίς μείωση του αριθμού των καταστημάτων. Σε ότι αφορά τον δείκτη που μας ενδιαφέρει στην παρούσα ανάλυση, δηλαδή τον λόγο προϊόντος ανά κατάσταση, θα πρέπει γενικά να αναμένουμε ότι οι συγχωνεύσεις προκαλούν μια αύξηση του εν λόγω μεγέθους -δηλαδή της μέσης παραγωγικότητας των καταστημάτων. Αυτό σημαίνει ότι για την παραγωγή δεδομένου όγκου προϊόντος απαιτούνται λιγότερα καταστήματα. Εάν, επομένως, όλοι οι άλλοι παράγοντες παραμείνουν σταθεροί, αυτό θα μετατραπεί σε μείωση της απασχόλησης -για το μέγεθος της οποίας θα πρέπει να υπολογίζουμε ότι θα είναι σχετικά μικρό, εάν λάβουμε υπόψη μας την αμερικανική εμπειρία (-1% έως -2%). Αποτελεί ίσως χρήσιμη υπενθύμιση ότι οι συγχωνεύσεις που άρχισαν στις ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του '80, ως απόκριση στην άνοδο των ανταγωνιστικών πιέσεων και των θεσμικών αλλαγών, είχαν προκαλέσει ένα κύμα σχολίων σύμφωνα με τα οποία οι συγχωνεύσεις θα οδηγούσαν σε μαζική κατάργηση καταστημάτων και την απόσυρση των τραπεζικών δραστηριοτήτων από τις μικρότερες αγορές και τις λιγότερο εύπορες κοινότητες της χώρας.

Στην ίδια κατεύθυνση, αύξησης της μέσης παραγωγικότητας ανά κατάσταση, επιδρούν και οι νέες τεχνολογίες, αφού οι τραπεζικές υπηρεσίες προσφέρονται τώρα μέσω μιας ποικιλίας καναλιών, ιδιαίτερα των ATMs (των οποίων ο πληθυσμός στις ΗΠΑ αυξήθηκε μεταξύ 1988 και 1996 κατά 92%), ορισμένες εργασίες υποστήριξης μηχανογραφούνται κλπ. Επομένως, αυξάνεται ο όγκος των εργασιών που μπορεί να πραγματοποιήσει το κατάστημα, εξοπλισμένο με τις νέες τεχνολογίες: αυτό ακριβώς ισοδυναμεί με αύξηση της παραγωγικότητας του καταστήματος. Βεβαίως, παρόμοια αποτελέσματα παράγει η χρήση των νέων τεχνολογιών και επί του μέσου αριθμού απασχολουμένων ανά κατάσταση: εάν θεωρήσουμε ως δεδομένο (σταθερό) τον όγκο των εργασιών, το κατάστημα εξοπλισμένο με τις νέες τεχνολογίες θα μπορεί να λειτουργήσει με μικρότερο αριθμό απασχολουμένων.

Τέλος, τα ίδια αποτελέσματα με τις νέες τεχνολογίες επιφέρουν και οι αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, οι οποίες συχνά συνοδεύονται από αλλαγές και στις εργασιακές σχέσεις και στην σύνθεση του προσωπικού από την άποψη των ειδικοτήτων και των δεξιοτήτων. Ενδιαφέρον από την άποψη αυτή παρουσιάζουν τα αποτελέσματα μιας μελέτης των Prasad & Harker σύμφωνα με τα οποία, πρώτον, το κεφάλαιο που έχει επενδυθεί σε τεχνολογίες της πληροφορίας συμβάλει ελάχιστα στην αύξηση της παραγωγικότητας στις εμπορικές τράπεζες, σε εργασίες συναλλαγών μικρής αξίας (retail banking), δεύτερον, η εργασία που είναι ειδικευμένη στις τεχνολογίες της πληροφορίας (information technology labor) συμβάλει αποφασιστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας, και τρίτον, οι αμερικανικές τράπεζες έχουν υπό-επενδύσει σε ανθρώπινο κεφάλαιο ειδικευμένο στις νέες τεχνολογίες.

2.1.4. Οι παράγοντες που επιδρούν στην μεγέθυνση του προϊόντος ανά κάτοικο. Η ONE και η πραγματική σύγκλιση.

Η μεγέθυνση του προϊόντος ανά κάτοικο αποτελεί μια μεταβλητή που επιδρά στην τραπεζική απασχόληση, όπως φαίνεται από την σχέση

$$\frac{N}{P} = \frac{[\frac{N}{S}] [\frac{Y_b}{Y}] [\frac{Y}{P}]}{[\frac{Y_b}{S}]}$$

Εάν θεωρήσουμε ως σταθερούς όλους τους άλλους παράγοντες, δηλαδή ότι το τραπεζικό προϊόν ως ποσοστό του ΑΕΠ, η μέση απασχόληση ανά κατάσταση, η μέση παραγωγικότητα ανά κατάσταση, και ο πληθυσμός, διατηρούνται αμετάβλητα, τότε η τραπεζική απασχόληση αυξάνεται με τον ίδιο ετήσιο ρυθμό που αυξάνεται το κατά κεφαλήν εισόδημα. Για τον λόγο αυτό, έχει σημασία για την τραπεζική απασχόληση, η δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να συγκρίνει πραγματικά, δηλαδή να αυξήσει το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε επίπεδα συγκρίσιμα με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως εκ τούτου, τίθεται και το ερώτημα, εάν η Οικονομική και Νομισματική Ένωση δημιουργεί ένα πλαίσιο ευνοϊκό για την πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας. Στο τελευταίο ερώτημα αναφέρεται η ενότητα 3.1.3, ενώ η ανάλυση των παραγόντων της πραγματικής σύγκλισης, καθώς και μια επιγραμματική επισκόπηση της πορείας της σύγκλισης στις δεκαετίες του '80 και του '90, εκτίθενται αμέσως παρακάτω.

Οι παράγοντες της πραγματικής σύγκλισης

Μια ισχυρή, αποτελεσματική οικονομία επιτυγχάνει την συνεχή άνοδο του ΑΕΠ ανά κάτοικο. Η παραγωγικότητα και το “επίπεδο ζωής” συνδέονται στενά: όσο αυξάνεται η παραγωγικότητα, τόσο αυξάνεται και το ΑΕΠ ανά κάτοικο -εάν θεωρήσουμε όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς. Διότι, η παραγωγικότητα της εργασίας είναι το προϊόν που παράγει κατά μέσο όρο ένας απασχολούμενος ετησίως. Επομένως, εάν θεωρήσουμε την αναλογία των απασχολούμενων στον πληθυσμό ως σταθερή, όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μεγαλύτερο είναι και το προϊόν ανά κάτοικο.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκδοσή της για την ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας (The competitiveness of European Industry, 1997), για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση, “η αύξηση της παραγωγικότητας δεν πρέπει να πραγματοποιηθεί σε βάρος της δημιουργίας θέσεων εργασίας, διότι, η ικανότητα να επιτύχουμε υψηλά ποσοστά απασχόλησης επηρεάζει άμεσα, και αυτή, το επίπεδο ζωής καθώς παράγει εισοδήματα για ένα μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού”.

Έτσι, εκτός από την παραγωγικότητα της εργασίας, το ποσοστό του πληθυσμού που συμμετέχει στον ενεργό πληθυσμό, που αποτελεί δηλαδή το εργατικό δυναμικό της χώρας (το σύνολο των ατόμων που είναι διαθέσιμα προς εργασία), επηρεάζει θετικά την πραγματική σύγκλιση. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό συμμετοχής, τόσο μεγαλύτερο είναι και το ΑΕΠ ανά κάτοικο, διότι περισσότεροι εργαζόμενοι παράγουν περισσότερο προϊόν, ακόμη και αν η παραγωγικότητα παραμένει σταθερή.

Το ποσοστό ανεργίας, τέλος, επιδρά αρνητικά επί της διαδικασίας της πραγματικής συγκλίσεως, διότι αποτελεί το ποσοστό εκείνο του εργατικού δυναμικού που παραμένει αχρησιμοποίητο: όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό ανεργίας, τόσο χαμηλότερο είναι το ΑΕΠ ανά κάτοικο (θεωρώντας πάντοτε τους άλλους παράγοντες ως αμετάβλητους).

Η πραγματική σύγκλιση στις δεκαετίες του '80 και του '90

Η δεκαετία του '80 ήταν μια δεκαετία πραγματικής απόκλισης της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: με άλλα λόγια, το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα απομακρυνόταν όλο και περισσότερο από τον αντίστοιχο μέσο ευρωπαϊκό όρο. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η τάση έχει αντιστραφεί και την απόκλιση διαδέχθηκε η πραγματική σύγκλιση: το ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ελλάδας, υπολογισμένο σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, ενώ ανερχόταν το 1990 σε 58% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ, σήμερα βρίσκεται στα επίπεδα του 64% (63% χωρίς την ανατολική Γερμανία).

Κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '80, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα, ήταν πολύ βραδύτερη από την αντίστοιχη στις άλλες χώρες της ΕΕ, και για τον λόγο αυτό, απετέλεσε τον βασικό καθοριστικό παράγοντα της πραγματικής απόκλισης.

Μεταξύ 1986 και 1990, η κατάσταση βελτιώθηκε κατά τι: η παραγωγικότητα στην Ελλάδα παρουσίασε μια κάποια επιτάχυνση και πλησίασε του κοινοτικούς ρυθμούς, έτσι ώστε η διαδικασία της πραγματικής απόκλισης συνεχίσθηκε μεν, πλην όμως, με μικρότερη ταχύτητα.

Από το 1992, ωστόσο, έχουμε νέα επιδείνωση: η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα παρουσιάζει στασιμότητα, ενώ αντιθέτως, στην Ευρωπαϊκή Ένωση ακολουθεί την μακροχρόνια ανοδική της τάση. Το 1995-1996, ο

δείκτης που συγκρίνει την παραγωγικότητα στην Ελλάδα με τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ επανέρχεται στα ιστορικά χαμηλά επίπεδα του 66%, έναντι 75% στα τέλη της δεκαετίας του '70. Έτσι, στην περίοδο 1992-1996, η εξέλιξη της παραγωγικότητας είχε αρνητικά αποτελέσματα επί της διαδικασίας της πραγματικής σύγκλισης.

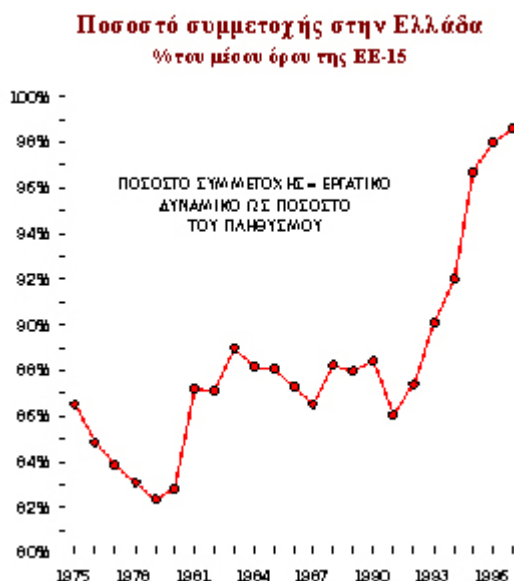

Το ποσοστό συμμετοχής του ελληνικού πληθυσμού στην αγορά εργασίας (δηλαδή στο εργατικό δυναμικό), παρέμεινε σημαντικά μικρότερο από το αντίστοιχο της ΕΕ από τα μέσα της δεκαετίας του '70 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 --και αυτό, συνέβαλε στην διατήρηση της απόστασης μεταξύ του ΑΕΠ ανά κάτοικο Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης.

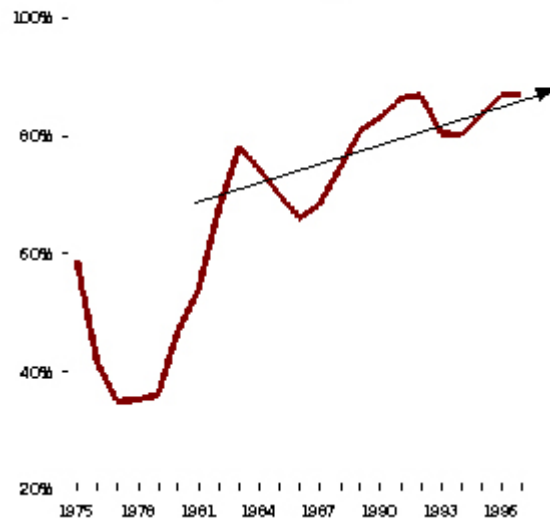
Εντούτοις, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, παρατηρείται μια ταχεία σύγκλιση του ποσοστού συμμετοχής της Ελλάδας με αυτό της ΕΕ λόγω της εντεινόμενης εισόδου των ελληνίδων στην αγορά εργασίας, αλλά και της υποχώρησης του εργατικού δυναμικού σε ορισμένες άλλες χώρες μέλη. Έτσι, ενώ ο δείκτης που συγκρίνει το ποσοστό συμμετοχής στην Ελλάδα με το αντίστοιχο μέγεθος στην ΕΕ (βλ. στο σχετικό διάγραμμα) κυμαινόταν γύρω από μια σταθερή τιμή μέχρι το 1991 (στα επίπεδα του 85% περίπου), ανέρχεται σήμερα περίπου στο 95%.

Αυτή η θεαματική αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που συμμετέχει στο εργατικό δυναμικό, υπερκάλυψε την αρνητική επίπτωση που έχει η στασιμότητα της παραγωγικότητας, έτσι ώστε το ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ελλάδας, τελικά να πλησιάσει και πάλι στα επίπεδα του 65%, δηλαδή στα ιστορικά υψηλά επίπεδα στα οποία βρισκόταν κατά το 1978, όταν άρχισε η διαδικασία της απόκλισης. Με άλλα λόγια, στην διάρκεια της τελευταίας εξαετίας, η Ελλάδα έκλεισε την απόσταση που είχε δημιουργηθεί κατά την περίοδο 1979-1990.

Μάλιστα, η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής υπερκαλύπτει και την αρνητική συνέπεια που έχει για την πραγματική σύγκλιση, η ταχύτερη άνοδος του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα από ό,τι στην ΕΕ (βλ. στο σχετικό διάγραμμα).

Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα % του μέσου όρου της ΕΕ-15

2.2 Ανάλυση δύο περιπτώσεων: ΗΠΑ και Βρετανία

2.2.1 Μεθοδολογία

Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στην σχέση

$$\frac{N}{P} = \frac{\left[\frac{N}{S}\right] \left[\frac{Y_b}{Y}\right] \left[\frac{Y}{P}\right]}{\left[\frac{Y_b}{S}\right]}$$

επομένως, απαιτεί τον υπολογισμό των επιμέρους δεικτών (N/S), (Y_b/Y), (Y/P), (Y_b/S). Οι στατιστικές σειρές του ΟΟΣΑ, που περιέχονται στην έκδοση Bank Profitability, προσφέρουν στοιχεία για όλα τα παραπάνω μεγέθη.

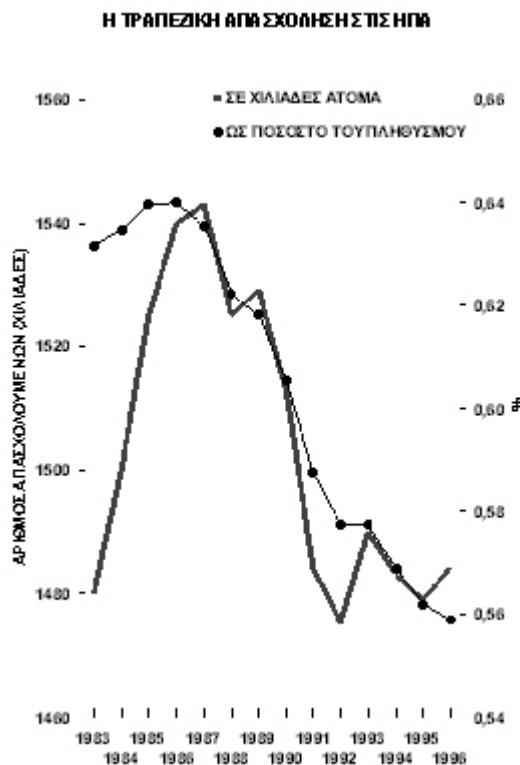
Εντούτοις, ένα πρόβλημα ανακύπτει σε ότι αφορά τον υπολογισμό του τραπεζικού προϊόντος έτσι ώστε οι μεταβολές του να αντανakλούν μεταβολές στον όγκο των τραπεζικών εργασιών. Η διαμόρφωση ενός δείκτη όγκου παραγωγής για τον τραπεζικό κλάδο αποτελεί ένα από τα πλέον δύσκολα ζητήματα των οικονομικών. Οι μελέτες της τραπεζικής παραγωγικότητας "αγωνίζονται με το ζήτημα τι αποτελεί το 'προϊόν' της τράπεζας", κατά την έκφραση των Prasad & Harker.

Οι διαφορετικές μέθοδοι που έχουν αναπτυχθεί για την εκτίμηση του τραπεζικού προϊόντος διαιρούνται σχηματικά σε τρεις κατηγορίες: στην προσέγγιση δια των κεφαλαίων (asset approach), στην προσέγγιση δια της προστιθέμενης αξίας (value added approach), και στην προσέγγιση δια του κόστους (user-cost approach). Η πρώτη προσέγγιση θεωρεί τις τράπεζες ως χρηματοοικονομικούς ενδιάμεσους μεταξύ καταθετών και δανειζομένων, επομένως, οι χορηγήσεις και τα άλλα στοιχεία του ενεργητικού εμφανίζονται ως προϊόν (output), ενώ οι καταθέσεις και οι άλλες υποχρεώσεις, που επιτρέπουν στην τράπεζα να προσφέρει την υπηρεσία της διαμεσολάβησης, θεωρούνται ως ενδιάμεσες αναλώσεις (inputs). Η προσέγγιση δια της προστιθέμενης αξίας, μελετάει όλα τα στοιχεία του ενεργητικού ή του παθητικού ως εάν να είχαν χαρακτηριστικά προϊόντος και θεωρεί ότι το προϊόν θα έπρεπε να μετράται με βάση τις εργασίες της τράπεζας που δημιουργούν κόστη. Η προσέγγιση δια του κόστους εξετάζει την καθαρή συμβολή κάθε χρηματοοικονομικού προϊόντος: όταν η απόδοση ενός κεφαλαίου (είτε βρίσκεται στο ενεργητικό, είτε στο παθητικό) υπερβαίνει το εναλλακτικό του κόστος (opportunity cost), τότε θεωρείται ως προϊόν -και αντιστρόφως. Τέλος, ένας άλλος δείκτης όγκου για την τραπεζική παραγωγή, ο οποίος χρησιμοποιείται συχνά, είναι τα συνολικά έσοδα της τράπεζας. Ο συνήθης τρόπος υπολογισμού ενός δείκτη όγκου παραγωγής συνίσταται στον αποπληθωρισμό της χρονολογικής σειράς της παραγωγής σε τρέχουσες τιμές (gross income at current prices) με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ. Εντούτοις, αυτός ο τρόπος υπολογισμού, στην περίπτωση του τραπεζικού προϊόντος εμπεριέχει το σφάλμα ότι οι χρηματικές ροές εξαρτώνται -έστω κατά ένα μέρος τους- και από τις μεταβολές των επιτοκίων. Επομένως, είναι αναγκαίο, οι υπολογισμοί να γίνουν σε σταθερές τιμές και σε σταθερό επιτόκιο του έτους βάσης. Όμως, ακόμη και με αυτήν την διόρθωση, ορισμένοι μελετητές επιμένουν ότι στον τραπεζικό κλάδο τα έσοδα είναι αναξιόπιστος δείκτης του όγκου του προϊόντος ή των υπηρεσιών που προσφέρουν οι τράπεζες.

Για τους λόγους αυτούς οι εκτιμήσεις της μελέτης αυτής στηρίζονται σε δύο διαφορετικούς υπολογισμούς: ο μεν πρώτος υπολογισμός γίνεται με βάση την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του κλάδου όπως αυτή υπολογίζεται από το σύστημα των Εθνικών Λογαριασμών, ο δε δεύτερος υπολογισμός γίνεται με βάση τις υποδείξεις των Berger & Hamphrey σύμφωνα με τους οποίους ως προϊόν πρέπει να θεωρηθεί το άθροισμα όλων των παραγωγικών κεφαλαίων, δηλαδή το άθροισμα "χορηγήσεις + καταθέσεις + άλλα παραγωγικά κεφάλαια". Οι δύο υπολογισμοί που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη δίνουν παρόμοια αποτελέσματα ως προς τον ρυθμό μεταβολής των εξεταζομένων μεταβλητών.

2.2.2 Η περίπτωση των ΗΠΑ

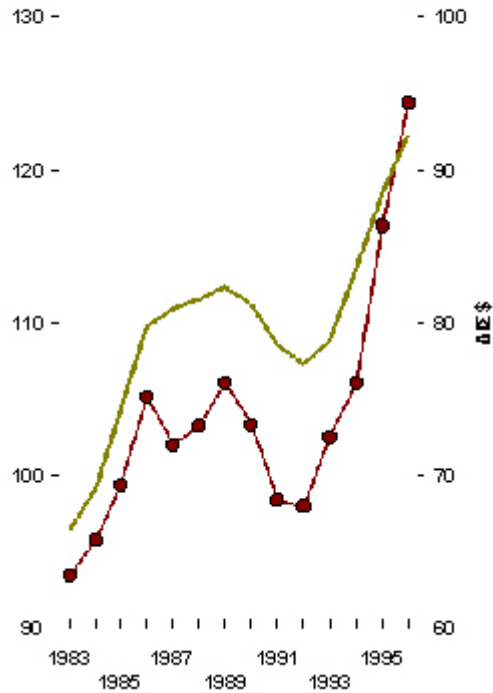
Ακόμη και η μακρά περίοδος οικονομικής ανόδου από την οποία διήλθε η αμερικανική οικονομία, δεν στάθηκε ικανή να αναστρέψει την πτωτική πορεία της τραπεζικής απασχόλησης στις ΗΠΑ. Επίσης, η ίδια περίοδος χαρακτηρίστηκε από σοβαρές αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις: επί πολλά έτη, ο τραπεζικός κλάδος εθεωρείτο ως καταφύγιο ασφαλούς απασχολήσεως, παρά τις μέτριες προοπτικές μισθολογικής ανέλιξης των υπαλλήλων. Οι ανακατατάξεις στον κλάδο έχουν ανατρέψει, πλέον, τις παλαιές βεβαιότητες και η επαγγελματική κινητικότητα είναι υψηλή.

Η τραπεζική απασχόληση στις ΗΠΑ, κατά την μεταπολεμική περίοδο, αυξανόταν αδιάλειπτα, ακόμη και κατά την διάρκεια υφέσεων όπως στην δεκαετία του '70 και του '80, την ίδια στιγμή που άλλοι κλάδοι, όπως η χαλυβουργία, έχαναν το 1/4 του εργατικού τους δυναμικού. Η ανοδική πορεία της τραπεζικής απασχόλησης ανακόπηκε, ωστόσο, κατά το 1989, όταν πλέον είχε φθάσει στα 1,54 εκατομμύρια άτομα. Στην διάρκεια της ύφεσης των αρχών της δεκαετίας του '90, η τραπεζική απασχόληση συρρικνώθηκε κατά 60 χιλιάδες άτομα (από 1540 σε 1480 χιλιάδες άτομα), και μόνον στην συνέχεια, όταν η αμερικανική οικονομία και οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες παρουσίασαν άνθηση, η τραπεζική απασχόληση σταθεροποιήθηκε. Η σταθεροποίηση αυτή αφορά στην απασχόληση σε απόλυτους αριθμούς: ως ποσοστό του πληθυσμού, η αριθμός των απασχολούμενων στις τράπεζες μειώνεται συνεχώς.

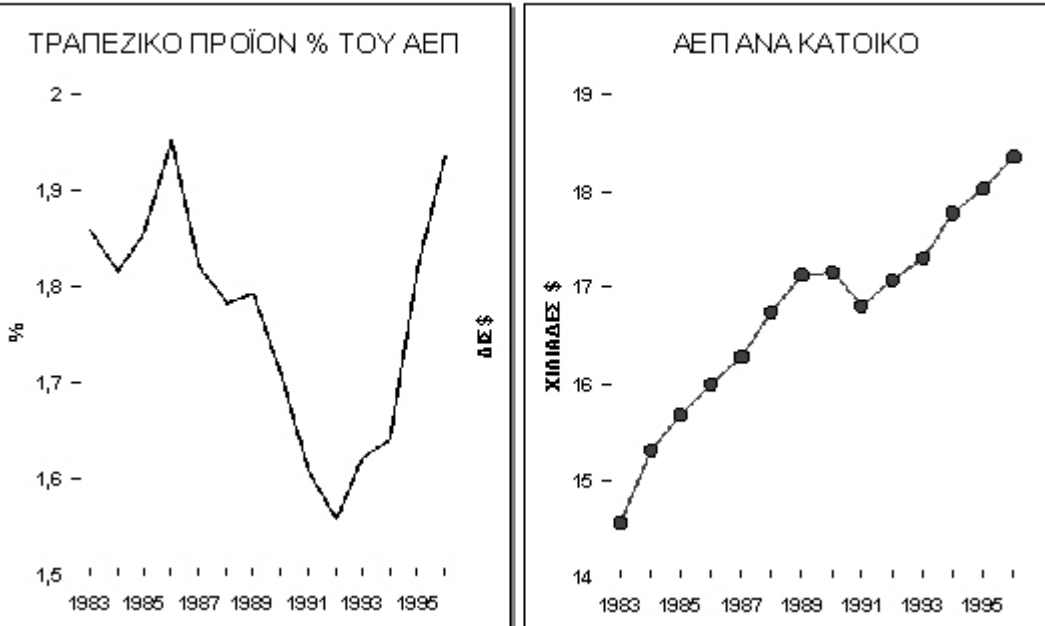
Η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στις εμπορικές τράπεζες των ΗΠΑ (η οποία ανήλθε συνολικά σε 4% περίπου) δεν μπορεί να αποδοθεί στην μείωση της ζήτησης, επομένως και του προϊόντος του κλάδου. Όπως φαίνεται στο παρακάτω σχήμα, το εν λόγω προϊόν, υπολογισμένο με τους δύο διαφορετικούς τρόπους που προαναφέρθηκαν, παρουσίασε αύξηση κατά την περίοδο 1983-1996, με μια σχετικά σύντομη περίοδο κάμψης κατά την ύφεση του 1990-1992. Όπως σημειώνει ο Craig παρά την από-διαμεσολάβηση, η ζήτηση για τραπεζικές υπηρεσίες αυξάνεται, και ως εκ τούτου, η μείωση της απασχόλησης δεν μπορεί να αποδοθεί σε μείωση της ζήτησης που απευθύνεται στα τραπεζικά ιδρύματα.

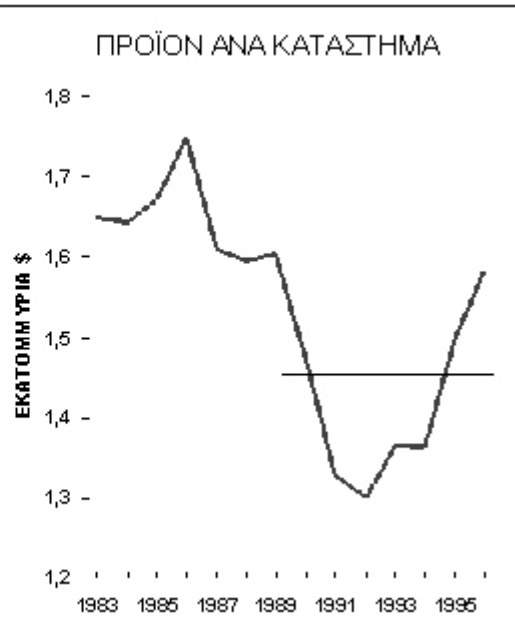
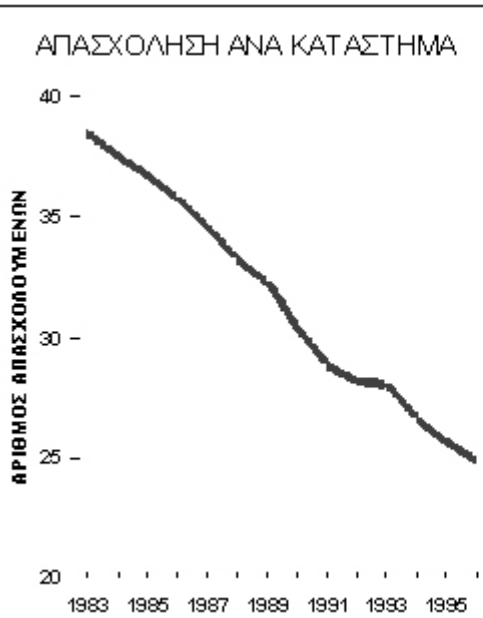
ΠΡΟΪΟΝ ΚΛΑΔΟΥ ΤΡΑΠΕΖΩΝ
ΣΤΙΣ ΗΠΑ (ΣΕ ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ 1983)

Η απορύθμιση των αγορών, η παγκοσμιοποίηση και η συνακόλουθη όξυνση του ανταγωνισμού, ώθησαν τις τράπεζες στην ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων, την ανάπτυξη νέων προϊόντων και εναλλακτικών καναλιών διάθεσης, στην συγχώνευση δραστηριοτήτων που παράγουν οικονομίες κλίμακας, σε μείωση του κόστους και μέσω αυτής σε αύξηση της ζήτησης για τραπεζικά προϊόντα. Εν ολίγοις, οι εξελίξεις στις ΗΠΑ, σε ότι αφορά την αύξηση του προϊόντος, φαίνεται ότι ακολούθησαν την λογική που αναπτύχθηκε παραπάνω, στην παράγραφο 2.1.2., ιδιαίτερα στο σχετικό διάγραμμα.

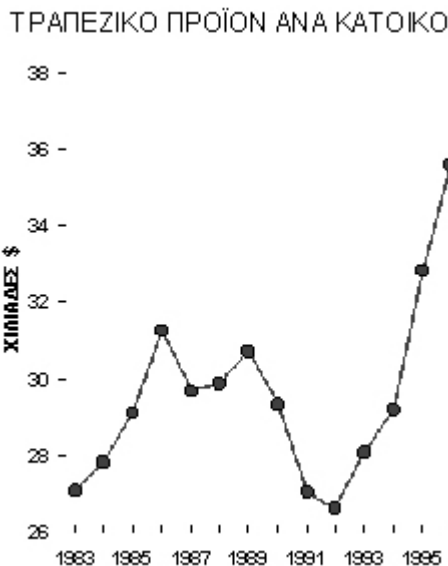
ΗΠΑ 1983-1996 (Υπο λογισμοί σε σταθερές τιμές και επιτόκια του 1983)

Η αύξηση του τραπεζικού προϊόντος στις ΗΠΑ, πέραν των διακυμάνσεων που παρουσιάζει βραχυπρόθεσμα, από μακροχρόνια άποψη ακολουθεί τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ: μετά την πτώση του, ως ποσοστό του ΑΕΠ, στην διάρκεια της ύφεσης των αρχών της δεκαετίας του '90, το τραπεζικό προϊόν έχει επανέλθει στα προηγούμενα επίπεδα της δεκαετίας του '80. Από μακροχρόνια άποψη επομένως, το βάρος του τραπεζικού προϊόντος στο ΑΕΠ διατηρείται σταθερό. Ως εκ τούτου, ο τραπεζικός κλάδος στις ΗΠΑ είναι κλάδος που έχει προσεγγίσει την φάση της ωριμότητας, πλην όμως, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως φθίνων κλάδος.

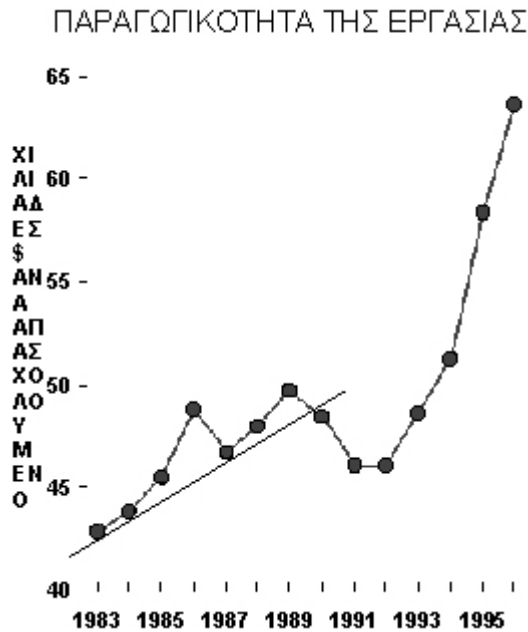
Πέραν, όμως, αυτής της γενικής παρατηρήσεως για την μακροχρόνια σταθερότητα του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ, αξίζει να σημειωθεί ότι η άνοδος των ετών 1993-1996 έπεται μιας αρκετά μεγάλης υποχώρησης, στην διάρκεια της οποίας, ο τραπεζικός κλάδος διήλθε από φάση αναδιαρθρώσεων. Αυτά τα φαινόμενα αντανακλώνται και στην ζήτηση που απευθύνεται στον κλάδο ανά κάτοικο: όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, το τραπεζικό προϊόν ανά κάτοικο μειώθηκε στην διάρκεια της οικονομικής ύφεσης και αυξήθηκε θεαματικά με την ανάκαμψη που ακολούθησε.

Η μέση απασχόληση ανά κατάστημα στις ΗΠΑ (μετά από επιμερισμό και του προσωπικού των κεντρικών υπηρεσιών στα καταστήματα) παρουσιάζει συνεχή μείωση χωρίς καμιά βραχυπρόθεσμη διακύμανση. Αυτό σχετίζεται αφενός μεν, με την μείωση του προσωπικού των καταστημάτων, αφετέρου δε, με την μείωση της απασχόλησης σε επίπεδο μεσαίων στελεχών στις κεντρικές υπηρεσίες που είναι αποτέλεσμα των συγχωνεύσεων και της ορθολογικότερης ανακατανομής των εργασιών. Η μείωση του προσωπικού των καταστημάτων προέρχεται από την χρήση νέων τεχνολογιών που υποκαθιστούν εργασία με μηχανικές λειτουργίες, και από την υιοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας που εξοικονομούν χρόνο εργασίας: η πιο θεαματική εξέλιξη αφορά την αύξηση του πληθυσμού των ATMs. Κατά το 1975, πραγματοποιήθηκαν λιγότερες από 10 εκατομμύρια συναλλαγές μέσω ATM οι οποίες αντιστοιχούσαν σε ύψος 1 δις δολαρίων. Το 1985, ο αριθμός των συναλλαγών είχε ανέλθει σε 3,5 δισεκατομμύρια, ενώ το ύψος των συναλλαγών είχε ανέλθει σε 200 δις δολάρια. Τα αντίστοιχα στοιχεία για το 1995 ήταν 10

δισεκατομμύρια συναλλαγές και 650 δις δολάρια αντίστοιχα.

Αν και η αντικατάσταση των tellers με ATMs είναι η πλέον ορατή μορφή υποκατάστασης τραπεζικών εργασιών από μηχανικές λειτουργίες, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών επέτρεψε και την εκμηχάνιση μιας σειράς άλλων εργασιών, όπως τις επαναληπτικές κινήσεις ανειδίκευτων υπαλλήλων και τις λογιστικές εργασίες σε ένα μεγάλο μέρος τους (όπου ένα άτομο μπορεί να εκτελεί την εργασία που εκτελούσαν άλλοτε περισσότεροι εργαζόμενοι, ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι). Πιο προωθημένες εφαρμογές της πληροφορικής επιτρέπουν την χορήγηση δανείων: ενώ κατά το παρελθόν οι αιτήσεις για χορήγηση δανείου γίνονταν αντικείμενο αξιολόγησης από ειδικευμένους υπαλλήλους και στελέχη της τράπεζας, κατά τα τελευταία έτη εισάγεται σταδιακά η εκμηχάνιση της εν λόγω εργασίας. Η διαδικασία της έγκρισης, με τον παραδοσιακό τρόπο εκτέλεσής της, ενέπλεκε τα διαθέσιμα ποσοτικά-οικονομικά στοιχεία του αιτούντος, τις γνώσεις του προσωπικού, την προσωπική σχέση του με τον πελάτη, και τα υποκειμενικά κριτήρια των στελεχών της τράπεζας. Η διαδικασία αυτή ενδεχομένως να ανατραπεί μέσω της χρήσης σταθερών κανόνων που ενσωματώνονται στην λειτουργία του ηλεκτρονικού υπολογιστή, καθώς ήδη πολλές επιχειρήσεις πειραματίζονται στην κατεύθυνση αυτή. Αξίζει να υπενθυμίσουμε, ωστόσο, τις παρατηρήσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως σχετικά με την **διατήρηση της σημασίας των προσωπικών σχέσεων** και του καταστήματος, παρά την επέκταση της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων.

Σε ότι αφορά την μείωση της μέσης απασχόλησης ανά κατάσταση, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή **μπορεί να αποδοθεί στις συγχωνεύσεις για το 1% έως 2% της μείωσής της**. Επομένως, από την συνολική μείωση κατά 4%, το 2% έως 3% πρέπει να αποδοθεί στις νέες τεχνολογίες και την εφαρμογή ορθολογικότερων μορφών οργάνωσης της εργασίας. Σε σχέση με τις εργασιακές σχέσεις και τις ειδικότητες, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά το 1975, οι επαγγελματικές ειδικότητες που απαιτούν τριτοβάθμια εκπαίδευση, ανέρχονταν σε ποσοστό μικρότερο του 10%, έναντι 20% κατά το 1995.

Οι μειώσεις της απασχόλησης θα πρέπει να αποδοθούν, επομένως, στις μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, σε συνδυασμό με την στασιμότητα της παραγωγής κατά τα έτη της ύφεσης και τις συγχωνεύσεις.

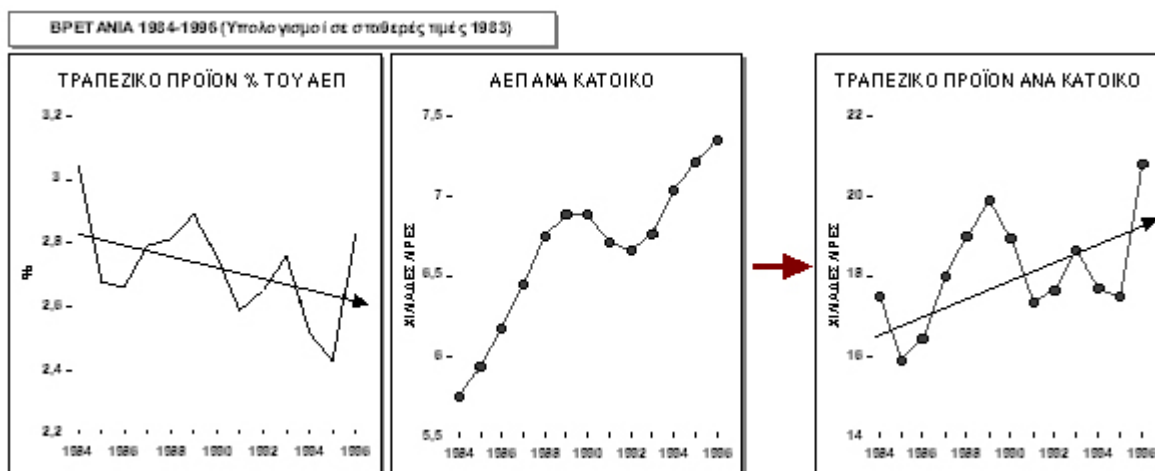
2.2.3. Η περίπτωση της Βρετανίας

Ο όγκος του τραπεζικού προϊόντος στην Βρετανία, κατά την περίοδο 1984-1996, παρουσίασε αύξηση κατά 20% περίπου. Βεβαίως, η αύξηση δεν είναι γραμμική, αλλά περί την ανοδική μακροχρόνια τάση, η οποία φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, παρατηρούνται διακυμάνσεις που σχετίζονται με την πορεία του οικονομικού κύκλου.

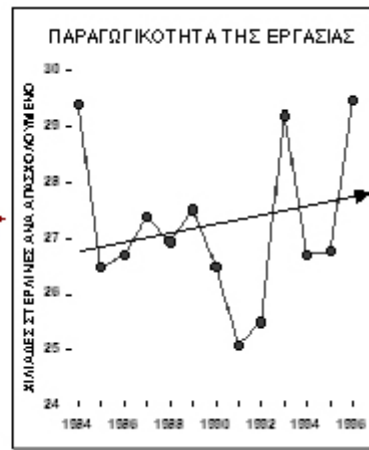
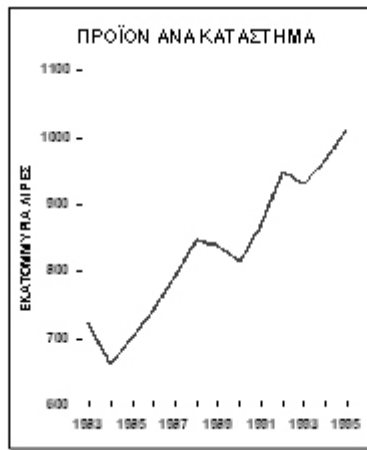
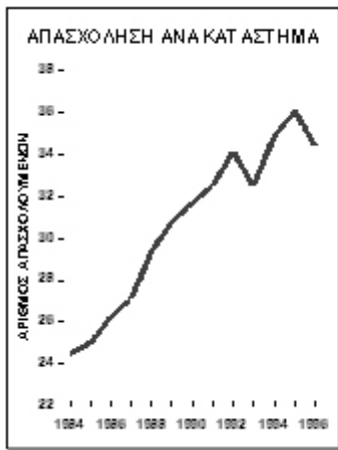
Ως παράγοντες που ώθησαν τον βρετανικό τραπεζικό κλάδο σε αύξηση του όγκου του προϊόντος και των εργασιών του, θα πρέπει να θεωρηθούν η απορύθμιση των αγορών, η διεθνοποίηση του κλάδου, η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση και τα αποτελέσματά τους στην ένταση του ανταγωνισμού. Η αύξηση της ανταγωνιστικής πίεσης που δέχθηκαν οι τραπεζικές επιχειρήσεις τις ώθησε είτε σε αναζήτηση νέων ομάδων πελατών, είτε σε παραγωγή νέων προϊόντων, είτε σε μείωση του κόστους, είτε σε βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, έτσι ώστε να αυξάνεται η συνολική ζήτηση που απευθύνεται στον κλάδο. Η παραγωγή νέων προϊόντων και η συνακόλουθη διεύρυνση της ποικιλίας των προσφερομένων προϊόντων προκαλεί με την σειρά της μια επιπλέον μείωση του κόστους μέσω των οικονομιών "φάσματος" και αυξάνει εκ νέου την ζήτηση.

Βεβαίως, η αύξηση αυτή στον όγκο του τραπεζικού προϊόντος παρουσίασε μια κάποια υστέρηση ως προς τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές). Ωστόσο, η μείωση του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ, κατά την περίοδο 1984-1996, ήταν μικρή. Έτσι, σε συνδυασμό με την αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο, προέκυψε μια ανοδική τάση του δείκτη "τραπεζικό προϊόν ανά κάτοικο".

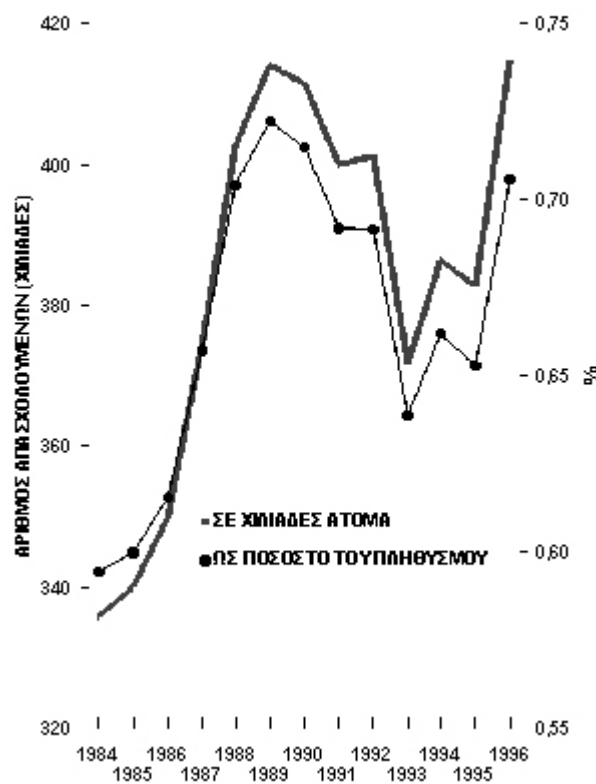

Εάν αυτή η αύξηση, του τραπεζικού προϊόντος ανά κάτοικο, ήταν βραδύτερη από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, τότε θα είχαμε μείωση του αριθμού απασχολούμενων στον τραπεζικό κλάδο του Ηνωμένου Βασιλείου. Εντούτοις, αυτό δεν συνέβη: όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, η μέση παραγωγικότητα καταστήματος εμφανίζει συνεχή άνοδο (αυτό σημαίνει ότι τον ίδιο όγκο εργασιών μπορούν να τον πραγματοποιούν λιγότερα καταστήματα), πλην όμως, παρουσιάστηκε και μια εξίσου σημαντική άνοδος στον μέσο αριθμό απασχολούμενων ανά κατάστημα.

Ανεξαρτήτως εάν αυτή η αύξηση οφείλεται όντως σε αύξηση του προσωπικού των καταστημάτων ή σε αύξηση του προσωπικού των κεντρικών υπηρεσιών, από τα δύο μεγέθη (απασχόληση ανά κατάστημα και προϊόν ανά κατάστημα), προκύπτει ότι η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε μεν αλλά με ρυθμούς μάλλον μέτριους.

Η ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

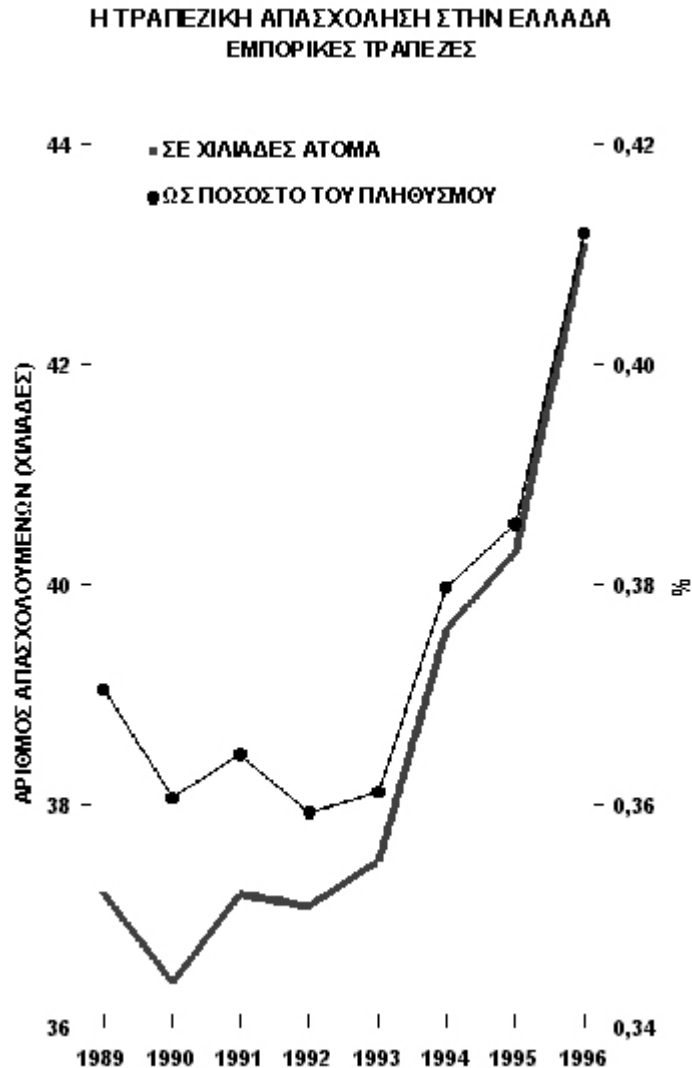

Ενώ, δηλαδή, στην περίπτωση των ΗΠΑ, από τα στοιχεία προκύπτει ότι η ανάπτυξη του κλάδου στηρίχθηκε αποκλειστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας με αποτέλεσμα να μειωθεί η απασχόληση, στην Βρετανία, αντιθέτως, η ανάπτυξη (και ο μετασχηματισμός) του κλάδου, φαίνεται ότι πραγματοποιήθηκε στηριζόμενη σε κάποιες αυξήσεις της παραγωγικότητας, αλλά και σε αυξήσεις της απασχόλησης. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ένα σημείο ομοιότητας με τις ΗΠΑ: και στις δύο περιπτώσεις εμφανίζεται στα στοιχεία μια περίοδος αναδιάρθρωσης στις αρχές της δεκαετίας του '90, η οποία λαμβάνει την μορφή της κάμψης του όγκου του τραπεζικού προϊόντος και της απασχόλησης. Η διαφορά μεταξύ των δύο παραδειγμάτων έγκειται στο γεγονός ότι η πτώση της απασχόλησης στις μεν ΗΠΑ απλώς ανακόπτεται, ενώ στην Βρετανία, αντιθέτως, υπάρχει ανάκαμψη της τραπεζικής απασχόλησης που ανακάτ όλο το χαμένο έδαφος (1989=410 χιλιάδες απασχολούμενοι περίπου, 1993=370 χιλιάδες, 1996=410 χιλιάδες).

Η διαφορά αυτή μεταξύ δύο χωρών που θεωρούνται ως προπομποί όλων των εξελίξεων στον τραπεζικό κλάδο έγκειται, εν κατακλείδι, στην κατά πολύ υψηλότερη άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας στις ΗΠΑ, σε σύγκριση με την Βρετανία.

2.2.4. Τα στοιχεία της Ελλάδας

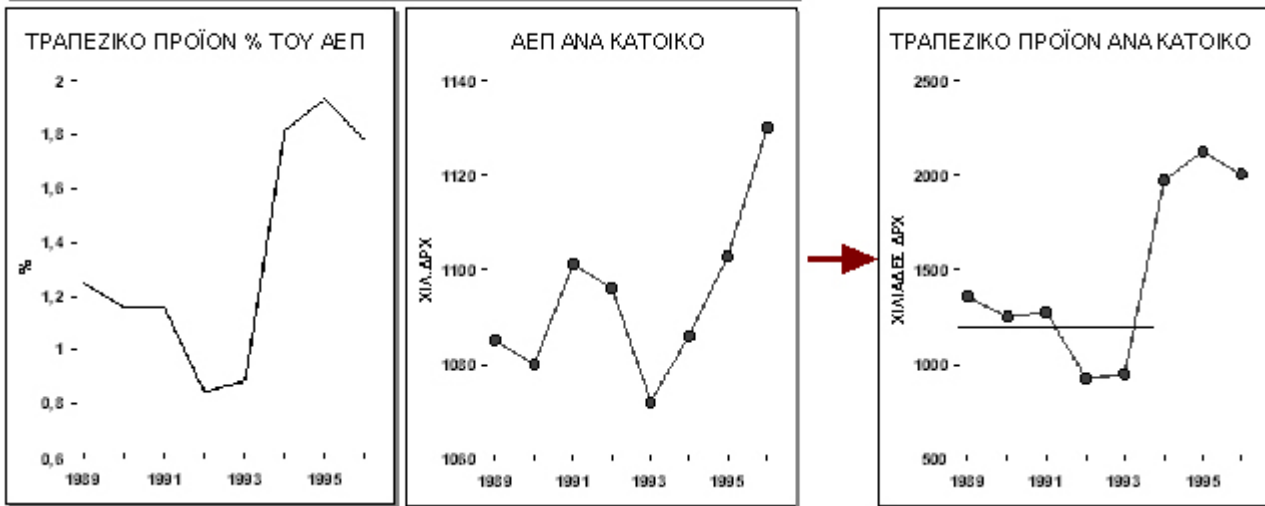
Η απασχόληση στον τραπεζικό κλάδο της Ελλάδας (στις εμπορικές τράπεζες, στοιχεία Bank Profitability) παρουσίασε αύξηση κατά την περίοδο 1989-1996, από τις 37 χιλιάδες άτομα περίπου στις 43 χιλιάδες. Η αύξηση αυτή, ωστόσο, αφορά μόνον τους απόλυτους αριθμούς: η τραπεζική απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού παρέμενε στάσιμη μέχρι και το 1993, και μόνον στην συνέχεια, όταν η ελληνική οικονομία εισήλθε σε περίοδο ανάκαμψης (ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ της τάξης του 2,5%-3%) και ταυτοχρόνως αυξήθηκε ο όγκος των τραπεζικών εργασιών, άρχισε και η άνοδος της τραπεζικής απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Η άνοδος της απασχόλησης σχετίζεται, πρωτίστως, με την άνοδο του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστού του ΑΕΠ από το 1994 και μετά. Όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, το εν λόγω μέγεθος υπολογισμένο σε σταθερές τιμές και σταθερά επιτόκια του 1989 (έτσι ώστε οι μεταβολές του να αντανakλούν όσο γίνεται πιστότερα τις μεταβολές στον όγκο των τραπεζικών εργασιών), παρουσίασε θεαματική αύξηση μετά το 1993. Με βάση, λοιπόν, αυτό το κριτήριο, ο κλάδος των εμπορικών τραπεζών, εφ'όσον αυξάνει το βάρος του στο ΑΕΠ, εμφανίζεται ως ανερχόμενος δυναμικός κλάδος στον οποίο απευθύνεται ζήτηση που αυξάνεται ταχύτερα από ότι κατά μέσο στην ελληνική οικονομία.

Εκτός από την αύξηση του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρουσιάσθηκε κατά την ίδια περίοδο, και σημαντική αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο. Επομένως, ακόμη μεγαλύτερη ήταν η αύξηση του τραπεζικού προϊόντος ανά κάτοικο (αφού αυτό το τελευταίο μέγεθος είναι το γινόμενο του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ επί το ΑΕΠ ανά κάτοικο).

Μάλιστα, τα δύο μεγέθη που καθορίζουν το τραπεζικό προϊόν ανά κάτοικο, δηλαδή το ΑΕΠ ανά κάτοικο και το βάρος του τραπεζικού τομέα στην ελληνική οικονομία φαίνεται ότι συσχετίζονται, δηλαδή ότι η διαδικασία της οικονομικής ανάκαμψης επιταχύνει την ανοδική πορεία του τραπεζικού κλάδου περισσότερο από ότι στην περίπτωση άλλων, λιγότερο δυναμικών κλάδων. Με άλλα λόγια, κατά την ανάκαμψη της οικονομίας φαίνεται ότι ευνοούνται περισσότερο οι ανερχόμενοι, δυναμικοί κλάδοι.

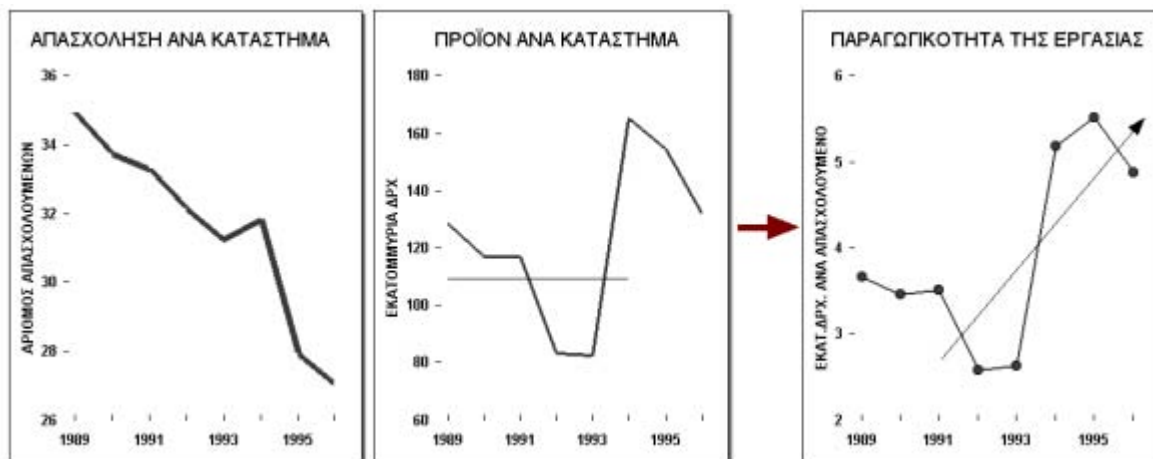

Συνολικά, η αύξηση του τραπεζικού προϊόντος μετά το 1993, ήταν μια θεαματική αύξηση, η οποία θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε μια εξίσου θεαματική αύξηση της τραπεζικής απασχόλησης εάν ταυτοχρόνως δεν είχε παρατηρηθεί και μια μεγάλη άνοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας εκφράστηκε με δύο τρόπους: πρώτον με την μείωση του αριθμού απασχολούμενων ανά κατάσταση, και δεύτερον, με την άνοδο του προϊόντος ανά κατάσταση. Οι μεταβολές αυτές δεν θα πρέπει να αποδοθούν αποκλειστικά και μόνον στην χρήση των νέων τεχνολογιών, αλλά και στις διαδικασίες ορθολογικότερης οργάνωσης της εργασίας.

Η αύξηση της παραγωγικότητας φαίνεται καταρχήν στην συνεχή μείωση του μέσου αριθμού απασχολούμενων ανά κατάσταση (μετά από επιμερισμό και του προσωπικού των κεντρικών υπηρεσιών στα καταστήματα). Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει μια γραμμική, αδιάλειπτη διαδικασία εκσυγχρονισμού του κλάδου, η οποία είναι ανεξάρτητη της οικονομικής συγκυρίας.

Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο εκφράστηκε η άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας είναι η μεγάλη αύξηση του όγκου του προϊόντος ανά κατάσταση. Επειδή η άνοδος αυτή συνόδευσε την άνοδο της παραγωγής, είναι λογικό να δεχθούμε ότι αφενός μεν εντάθηκε κατά την ίδια περίοδο η χρήση των νέων τεχνολογιών, αφετέρου δε, ότι οι επιχειρήσεις χρησιμοποίησαν ορισμένα "κοιτάσματα παραγωγικότητας" τα οποία ήδη υπήρχαν, πλην όμως, δεν είχαν ενεργοποιηθεί επειδή η ζήτηση δεν βρισκόταν ακόμη στα υψηλά επίπεδα που παρουσιάστηκαν στην συνέχεια (δηλαδή μετά το 199). **Αυτές οι εξελίξεις αποτελούν ένδειξη ότι στον τραπεζικό κλάδο της Ελλάδας υπάρχουν μεγάλα περιθώρια αύξησης της παραγωγικότητας, όχι μόνον μέσω εντατικότερης χρήσης νέων τεχνολογιών, αλλά και μέσω οργανωτικών αλλαγών που καθιστούν ορθολογικότερη την εργασιακή διαδικασία.**

Κατόπιν τούτου, η υπερβολική αισιοδοξία σε σχέση με την εξέλιξη της απασχόλησης στις εμπορικές τράπεζες στην Ελλάδα δεν μπορεί να είναι δικαιολογημένη. Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, μετά το 1993, πραγματοποιήθηκε μόνον χάρη στην θεαματική άνοδο του τραπεζικού προϊόντος ανά κάτοικο. Καθώς η ικανότητα του τραπεζικού τομέως να αυξάνει την παραγωγικότητά τους εμφανίζεται αυξημένη, η διατήρηση ή η αύξηση της τραπεζικής απασχόλησης θα έπρεπε να είναι αναμενόμενη μόνον στην περίπτωση που μπορούμε να προβλέψουμε ότι το προϊόν του τραπεζικού κλάδου σε όγκο (όχι απλώς σε αξία) θα συνεχίσει την θεαματική του πορεία.

Η πορεία, όμως, του τελευταίου, κρίνοντας και από την προηγούμενη εμπειρία, εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την γενική πορεία της ελληνικής οικονομίας: σε περιόδους οικονομικής ανάκαμψης επιταχύνεται και η άνοδος των

δυναμικών κλάδων της οικονομίας, μεταξύ των οποίων ο τραπεζικός κλάδος. Για τον λόγο αυτό, έχει σημασία μια εκτίμηση της πορείας της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια της ΟΝΕ. Μια τέτοια εκτίμηση εκτίθεται στην ενότητα 3.1.3.

Επίσης, με σκοπό να εκτιμήσουμε καλύτερα τις πιθανότητες των εξελίξεων στον τραπεζικό κλάδο, είναι χρήσιμες οι διεθνείς συγκρίσεις, οι οποίες μπορούν να δείξουν την "απόσταση" που χωρίζει τον κλάδο στην Ελλάδα από άλλες χώρες στις οποίες οι τράπεζες έχουν προσεγγίσει ένα καθεστώς "ωριμότητας". Ορισμένες τέτοιες συγκρίσεις φαίνονται παρακάτω στην ενότητα 3.2.